

Kvalitet i forskning

Tale ved årsmiddagen 18. april 2001 v/hovedstyreleder Frøydis Langmark

Statsråd(er), stortingsrepresentanter, mine damer og herrer!

Kvalitet i forskning

I det året vi har bak oss, har oppmerksomheten omkring forskningsspørsmål vist en gledelig utvikling i den offentlige debatten. Det er kjent at omfanget av norsk forskning ligger på etterskudd i forhold til OECD og resten av Norden. Utfordringene innenfor marin og medisinsk forskning har fått stor medieomtale, og det har vært en omfattende debatt om patentdirektivet, for å nevne noen eksempler.

Statsråder, stortingsrepresentanter og departementer jobber for denne økte synligheten av forskningens betydning. Vi i Forskningsrådet vil gjerne understreke betydningen av den gode dialogen vi har på dette feltet.

I St. melding 39; "Forskning ved et tidsskille" settes gjennomgående kvalitet i forskning for alvor på dagsordenen. Vi står overfor store utfordringer når det gjelder å styrke den faglige kvaliteten i forskningen, og Forskningsrådet har rettet stor oppmerksomhet mot dette det siste året. De fagevalueringene som er gjennomført av utenlandske eksperter, viser at norsk forskning for en stor del ligger under internasjonal standard. Ifølge fagevalueringene er bevilgningene for lave, det trengs bedre ledelse og felles strategier, og styrket mobilitet og rekruttering.

Vi i Norges forskningsråd vil legge økt vekt på kvalitetsinnholdet i den forskningen vi finansierer. Kvalitetsutfordringen berører all forskning og må møtes i hele sin bredde. Jeg vil i denne sammenheng trekke fram den planlagte ordningen med sentre for fremragende forskning. Selv om dette er et avgrenset virkemiddel, kan det få store ringvirkninger. Vi har derfor store forventninger til at sentrene vil gi et viktig bidrag til å styrke kvaliteten i norsk forskning. Dette skal jeg komme tilbake til.

Også St.melding 27; "Gjør din plikt – krev din rett" fokuserer på økt kvalitet i forskning og utdanning. I vår høringsuttalelse til innstillingen fra Mjøs-utvalget pekte vi på behovet for å styrke strategisk lederskap og evne til å fremme faglig nyskaping og omstilling på alle nivåer i universitets- og høgskolesektoren. Vi er glade for at forslagene i Stortingsmelding 27 er på linje med Forskningsrådet på dette punkt. Forslaget om en tredelt finansieringsmodell for universitetene, med en basisbevilgning, et undervisningsbudsjett og et forskningsbudsjett, har mye for seg. Modellen må imidlertid utvikles og tydeliggjøres, spesielt når det gjelder forskning. Gjennomføringen av denne reformen vil kreve betydelige midler. Fra vår side er vi særlig opptatt at den ikke må realiseres på bekostning av grunnforskningen.

Norge sakker akterut

Selv om det er skapt større forståelse for de utfordringer norsk forskning står overfor, har ikke forskningsbevilgningene økt i tilstrekkelig grad. Gjennom mange år har Norge ligget på etterskudd i FoU-innsats, og det er få tegn til bedring. Nordisk FoU-statistikk for perioden 1997-99 viser at Norge som det eneste landet heller ikke har noen vekst i FoU-investeringene, verken i næringslivet, statlig sektor eller samlet. Norge er med andre ord i ferd med å sakke ytterligere akterut i forhold til våre nærmeste nabo- og konkurrentland.

Næringslivets lave FoU-satsing gir særlig grunn til bekymring. Mens de andre nordiske land har en vekst på opp imot 20-30 prosent i perioden, er det stillstand i Norge. Det er positivt at noen av Hervik-utvalgets forslag for å styrke næringslivets FoU-innsats realiseres i 2001. Men det skal langt mer til for å skape det løft den næringsrettede forskningen trenger.

Forskning som politikkområde

Vi lever i et stadig mer kunnskapsbasert og forskningsavhengig samfunn. Forskning har en framskutt betydning for samfunns- og næringsutvikling, den preger våre beslutningsprosesser, vår kultur og utviklingen av det sivile samfunn. Forskning er ikke lenger bare et virkemiddel for å realisere målsettinger på andre politikkkfelt – forskning er i ferd med å bli et eget politikkområde. Den amerikanske professoren Derek deSolla Price har treffende beskrevet dette ved å peke på at forskning først spilte rolle som krydder, dernest som vitaminer, mens den nå mer er å ligne med "meat and potatoes".

Forholdet mellom vitenskap og samfunn og mellom forskning og politikk påvirkes også av at avstanden i tid og rom mellom forskningen og bruk av forskningsbasert kunnskap blir mindre. Det som kjennetegner de nye, såkalte "teknovitenskapene", er en omvendt logikk der kunnskapen må anvendes for å kunne testes. Moderne genteknologi, bioteknologi og molekylærbiologi preges av dette. Derfor opplever mange at forskningen støter mot etiske prinsipper og grunnleggende verdispørsmål og stiller seg kritisk til slik forskning. Reproduksjonsteknologien – fra prøverørsbefruktning til kloning – er et eksempel på et felt som befinner seg i et etisk konfliktfylt grenseland, og som skaper verdensomspennende debatt.

Utviklingen skjer i et tempo som gir liten tid til refleksjon, råd og regulering. Det vil derfor være viktig å trekke forskningens etiske, juridiske og kulturelle dimensjoner inn i alle forskningsplaner og analyser, og dette må skje parallelt og integrert. Den nasjonale satsingen i funksjonell genomforskning, FUGE, som nylig er lagt fram, fanger opp disse dimensjonene. I tillegg har FUGE fokus på sentrale betingelser for kvalitet, som ledelse, strategiutvikling og konsentrasjon gjennom nasjonal arbeidsdeling.

Grensene mellom politikk og forskning er ikke entydige og klare i et forskningsavhengig og kunnskapsbasert samfunn. Et grunnleggende spørsmål er: Hva kan forskningsinstitusjonene forvente av samfunnet og hva kan samfunnet forvente av forskningen, og hvordan skal kontakten mellom forskersamfunnet og det øvrige samfunn styrkes? Hva vil det for eksempel si at

forskningen holder høy kvalitet? Hva er vurderingskriteriene og hvordan henger kvalitetskrav sammen med ulike organisasjons- og styringsformer?

Det er neppe tilfeldig at det nylig ble opprettet et eget område i EU-kommisjonens forskningsdirektorat for spørsmål omkring forskning og samfunn. Jeg synes det også er positivt at slike spørsmål er tatt med som tema i EUs forslag til 6. rammeprogram.

En god dialog, kontakt og samhandling mellom Forskningsrådet og myndighetene er viktig i forhold til de forskningspolitiske utfordringer vi står overfor. Men dialogen og samhandlingen er selvsagt også helt sentral for Forskningsrådet som forskningsfinansierende organ – som forvalter.

Sektorprinsippet: Hvem tar ansvar for helhetstenkingen?

Forskningsrådet forvalter midler fra 15 ulike departementer.

Sektordepartementenes nære tilknytning sikrer medvirkning, engasjement og bruk av forskning i offentlig sektor. Samtidig er sektoriseringen av forskningen for sterk. Etableringen av Forskningsrådet skulle bøte på noen av svakhetene, men reformen er ikke i tilstrekkelig grad fulgt opp med en samordning av finansieringen, slik Stortinget la til grunn.

Mye tid og ressurser brukes både i departementene og i Forskningsrådet for å gjennomføre årlige budsjettprosesser. Vi finner det svært interessant at departementsråd Fevolden i bladet Stat og styring tar for seg denne problematikken, og antyder mulige endringer i det statlige budsjettarbeidet som kan gi mer langsiktighet og sterkere fokus på politiske utfordringer. Departementsråden har vår fulle støtte, og jeg vil gjerne legge til: Forskningspolitikk må være mer enn summen av sektordepartementenes politikk. De utfordringene vi står overfor, krever en helhetlig strategi og samordnet innsats mot felles mål.

Forskningsrådet har fått større mulighet enn tidligere til sektorovergripende og langsiktig innsats for norsk forskning gjennom etablering av Fondet for forskning og nyskapning. I Statsbudsjettet for 2000 understrekes at Forskningsfondet skal være en supplerende mekanisme som skal tjene formål som ikke i tilstrekkelig grad blir ivarettatt gjennom de ordinære bevilgningene over statsbudsjettet. Det skal sikre langsiktig og helhetlig offentlig finansiering av forskning og utvikling, fremme nyskapning og ikke være underlagt sektordepartementenes prioriteringer og faglige fokus.

Etter hvert har avkastningen av Fondet fått en størrelse som monner, og vi ser gjerne at Fondet blir enda større. Dersom Fondet skal fungere som et helhetlig og sektorovergripende virkemiddel, må det supplere andre budsjettposter, og ikke komme som en erstatning for manglende bevilgninger på disse. Det er også viktig at fondsmidlene ikke følges av en lang rekke føringer om bruk til særskilte formål, men disponeres for langsiktig kompetanse- og kunnskapsoppbygging innenfor nasjonalt prioriterte områder.

Sentre for fremragende forskning

Jeg vil benytte anledningen til å trekke fram hvordan en del av Fondet skal

anvendes, nemlig ordningen med sentre for fremragende forskning.

Hovedformålet med sentrene er å fremme forskning av topp internasjonal kvalitet på utvalgte områder. Som jeg nevnte innledningsvis, har fremstående utenlandske eksperter på oppdrag fra Forskningsrådet gjennomført evalueringer av flere fag. I tillegg er en rekke norske forskningsinstitutter evaluert. Det bildet evalueringene gir, er verken ensidig positivt eller negativt. Det foregår mye verdifullt i norsk forskning og vi har miljøer og grupper vi kan være stolte av, både når det gjelder kvaliteten og relevansen av den forskning som utføres. Men faresignalene er også åpenbare. Bibliometriske data viser at vi i Norge gjennomgående publiserer mindre og blir mindre sitert enn våre nordiske naboer. Noen konklusjoner fra den store, internasjonale evalueringen av biologiske fag i Norge forteller i klartekst litt om situasjonen i norsk forskning.

Våre utenlandske kolleger gir uttrykk for at vi bruker for lite midler på grunnleggende forskning, vi har for svak ledelse og bygger ikke gode nok karriereløp for forskerne. Vi mangler dessuten strategisk forskningsplanlegging, og norsk biologisk forskning når gjennomgående ikke opp til internasjonal standard. Liknende karakteristikk finner vi i andre fagevalueringer. Det er altså en hard dom som felles over viktige deler av norsk forskning og vi må ta disse signalene svært alvorlig.

Det er behov for å systematisere og strukturere kvalitetsarbeidet i langt sterkere grad enn hittil. Ressursene til norsk forskning i sin alminnelighet – og til grunnforskning i særdeleshet – må økes. Vi må dernest være villige til å prioritere enkelte områder, og vi må gi våre beste forskere bedre arbeidsvilkår. For å få til økt kvalitet i norsk forskning, er det også nødvendig med økt fokus på faglig ledelse, og det er nødvendig med økt mobilitet og internasjonalisering.

Sentre for fremragende forskning vil ivareta mange av de hensyn jeg her har pekt på. Flere land har på ulike måter vunnet erfaringer med slike sentre, deriblant vårt naboland Danmark. Hovedideen bak senterordningen er å sikre en konsentrert og fokusert forskningsinnsats på internasjonalt toppnivå.

Dette krever at forskergruppene har tilstrekkelig størrelse til å gi vitenskapelig gjennomslag. Finansieringen må være langsiktig og ligge på et nivå som gjør det mulig å gjennomføre den planlagte forskningen på en slagkraftig måte, og det må det være en sterk kobling til forskerutdanning og internasjonal forskning.

Den norske ordningen vi er i ferd med å sette på kjøll, bygger på disse prinsippene. Fem til ti sentre vil bli finansiert i første omgang. Ordningen åpner for langsiktig, grunnleggende forskning innenfor alle fag og disipliner. I tillegg forventes det at de fire tematiske prioriteringene, marin forskning, medisin og helse, informasjons- og kommunikasjonsteknologi og energi/miljø, vil stå sentralt i de første sentrene som startes opp.

Satsningen på sentre har i utgangspunktet et relativt beskjedent omfang. Vi har

valgt å starte forsiktig og vinne erfaringer. Vi forventer imidlertid at satsningen fra starten av vil være et viktig middel til å fremme kvalitet og entusiasme i norsk forskning. Vi konstaterer med glede at norske forskningsmiljøer har svart på utfordringen. Ved søknadsfristens utløp 4. april i år var det kommet 131 søknader om sentre til Forskningsrådet.

Forskningsrådet evalueres

Forskningsrådet er i ferd med å utarbeide en ny forskningspolitisk strategi. De forholdene jeg har snakket om, vil stå sentralt i vår strategiske tenkning. Skal vi styrke kvalitet og faglig relevans i norsk forskning, er det viktig at kontakten med mellom Forskningsrådet, forskningsmiljøer og myndigheter er sterk og god.

Jeg vil også gi uttrykk for at vi har store forventninger til den pågående evalueringen av Forskningsrådet. Vi i Forskningsrådet tror den vil være et verdifullt bidrag til utviklingen av rådet, både som forskningspolitisk rådgiver og forskningsfinansierende organ, og at den vil bidra til en bedre og mer framtidsrettet forskningspolitikk.

Takk for oppmerksomheten!